

Andreja Bezjak, Osnovna šola Lenart, andrejabezjak@gmail.com

Dr. Milena Ivanuš Grmek, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, milena.grmek@uni-mb.si

Področja sodelovanja učitelja razrednega pouka s šolsko svetovalno službo pri delu z romskimi učenci

Izvirni znanstveni članek

UDK 373.3.048(497.4=214.58)

POVZETEK

Za uspeh romskih učencev ni dovolj le znanje, ki si ga pridobijo tekom osnovnošolskega izobraževanja. Potrebne so še zmožnost socialne prilagoditve, čustvena stabilnost in ustrezne delovne navade. Zaradi tega jim moramo na področju vzgoje in izobraževanja nuditi čim več, saj se le tako lahko tudi kasneje v življenju lažje integrirajo. To lahko dosežemo z ustrezno organiziranostjo vzgoje in izobraževanja.

V prispevku opisujemo težave, s katerimi se srečujejo romski učenci pri osnovnošolskem izobraževanju. Pomembno pozornost namenjamo pomenu sodelovanja učitelja in šolske svetovalne službe pri delu z romskimi učenci ter opisujemo tudi njuno vlogo pri poučevanju romskih učencev.

Prikazani so tudi rezultati raziskave, v kateri je sodelovalo 38 šolskih svetovalnih delavcev iz osnovnih šol v Mariboru, Prekmurju in na Dolenjskem. V raziskavi nas je zanimalo, s kakšnimi težavami se romski učenci soočajo ob vstopu v šolo, kako pri tem sodeluje šolska svetovalna služba in s pomočjo katerih aktivnosti svetovalni delavci omogočajo romskim učencem lažjo integracijo v razred in šolo. Pri vseh vidikih raziskovalnega problema smo preverjali obstoj razlik glede na regijo službovanja šolskih svetovalnih delavcev (Maribor, Prekmurje, Dolenjska).

Ključne besede: romski učenci, svetovalna služba, učitelji, Romi

Fields of cooperation between primary school teachers and school counselors when working with Romany pupils

ABSTRACT

Knowledge acquired through primary education is not sufficient for the success of Romany pupils. It is also necessary for them to adjust socially, find emotional stability and acquire adequate work habits. Therefore we must provide for Romany pupils as much as possible in the field of education and schooling, since this is the only way for such pupils to be able to smoothly integrate in their future lives. This can be accomplished with the adequate organization of education and schooling.

In the article we illustrate the problems that Romany pupils encounter in primary education. The emphasis is on the importance of cooperation between teachers and the school counseling service. A description of their role in teaching Romany pupils is also provided.

Further on, the results of our research are presented, which included the participation of school counselors from 38 primary schools in Slovenia. The schools chosen are located in Maribor and the Prekmurje and Dolenjska regions. The research focused on the problems that Romany pupils encounter when entering school, the involvement of school counseling services and the activities that school counselors provide for the easier integration of the Romany pupils into the class and the school. In all aspects of the research, it was verified that there exist problems of differences regarding the region in which the school counselors work (Maribor, the Prekmurje and the Dolenjska regions).

Key words: Romany pupils, school counseling service, teachers, Romany people

Uvod

Naloga šole in strokovnih delavcev v šoli je omogočanje drugačnosti učencem iz različnih socialnih in kulturnih okolij. Učenec lahko uresniči svoje želje, pokaže znanje in spretnosti ne glede na raso, veroizpoved, kulturni ali socialni izvor ter narodno pripadnost. To lahko omogoči le tak šolski sistem, ki temelji na uveljavljanju enakih možnosti za izobraževanje in zagovarja uspešnost vseh učencev ob upoštevanju drugačnosti. Pomemben dejavnik pri tem so učitelji in svetovalni delavci, ki razvijajo svoje znanje in izkušnje ob upoštevanju načela večkulturnosti in spoštovanja pravic pripadnikov drugih narodnostnih skupnosti (Popošek, 2006).

Posledica sodelovanja učitelja in svetovalnega delavca so višja kakovost šole, izobraževanja in seveda boljši učni rezultati učencev. Vse to pogojuje večje zadovoljstvo in ustrežnejšo socialno klimo v posamezni organizaciji (Resman, Bečaj, Bezić, Čačinovič Vogrinčič in Musek, 1999).

Praviloma imajo romski učenci primanjkljaje pri socializaciji. Zelo pomembno je, da učitelji in svetovalna služba premagajo razlike ter da romski učenci postanejo enakopravni ostalim in sprejmejo splošnoveljavna pravila obnašanja.

Sodelovanje učitelja in šolskih svetovalnih delavcev

Šolski svetovalni delavci se ne morejo vključevati v delo z učenci brez učitelja. Le-ta je zadolžen za delo oddelka ter vsakega posameznega učenca. Pomembno vlogo ima pri svetovanju, saj je vsak dan v neposrednem stiku z učenci in je na nek način prvi uresničevalec svetovalnega programa. Sodelovanje med učiteljem in šolsko svetovalno službo je pomembno še posebej, ko ima učenec učne ali druge težave, ki so vezane na njegov osebni ali socialni razvoj. Učitelj pridobi informacije z vsakodnevnim opazovanjem in spoznavanjem učenčevih karakteristik. Te informacije so za svetovalnega delavca nepogrešljive. Je pa tudi svetovalni delavec pomemben za učitelja, saj mu s pridobljenimi informacijami pomaga razumeti učenca, ga informira o učenčevih sposobnostih, posebnostih v družini in vseh drugih posebnostih, ki jih v razredu ni mogoče opaziti (Resman idr., 1999).

Učitelji pogosto potrebujejo pomoč šolske svetovalne službe na področju vzgojnih in učnih težav, s katerimi se srečujejo in na katere ni enopomenskih odgovorov. Rezultati raziskav (npr. Kalin, 2004) kažejo, da učitelji potrebujejo največ pomoči pri delu z učenci s posebnimi potrebami – pomoč pri pristopih, izvajanju in evalvaciji individualnega načrta. Pri tem jim lahko zagotovo pomaga sodelovanje v strokovnem timu. Velikokrat potrebujejo le sogovornika, s katerim bi lahko rešili konflikte, in tukaj lahko svojo vlogo opravi šolska svetovalna služba. Veliko je področij, kjer učitelji potrebujejo pomoč, svetovanje, podporo pri ugotavljanju stanja, načrtovanju sprememb, uvajanju novosti, evalvaciji ...

Pomembno je, da učitelj in svetovalni delavec poiščeta najustreznejši način sodelovanja. Določena navodila in razlage, ki jih ponujajo svetovalni delavci, lahko pri učiteljih pomenijo poseganje v njihovo delo. Lahko se zgodi, da učitelji navodila za drugačno ravnanje z učencem razumejo kot kritiko svojega dela. Učitelji morajo imeti občutek varnosti, da bodo pripravljene spreminjati svoje ravnanje in skupaj s svetovalnim delavcem iskati najučinkovitejše načine dela (Bečaj, 1999).

Romski učenci in reševanje njihovih težav

Vsakemu, tudi romskemu otroku, je že ob rojstvu določeno kulturno in socialno okolje. Kulturo opredeljujejo priučeni načini obnašanja, čustvovanja, vrednostni sistemi in prepričanja ter pridobivanje znanja, ki je značilno za določeno družbeno skupino in se prenaša iz generacije v generacijo. V romskih družinah se z zaprtostjo in pasivnostjo do zunanjega širšega okolja dolgo ohranja kulturna depriviranost. Zaradi tega se romski otrok v kulturo širšega okolja, ki mu je praviloma tuja in neznana, le s težavo vključuje (Tancer, 1994).

Pogoj za uspešno delo romskih učencev sta koncentracija in pozornost, ki pa sta minimalni. Romski učenci izražajo veliko potrebo po gibanju, velikokrat tudi v obliki agresivnosti. Šolskega reda pogosto ne razumejo, ga ne sprejemajo in seveda ne uresničujejo. V skupinsko delo se težko vključijo, ne glede na to, ali gre za delo v skupini romskih ali neromskih učencev. Večkrat so nemirni in nezbrani. Pomanjkljiva zrelost za vstop v šolo se kaže na grafomotoričnem področju, disgramatizmu in diskalkulaciji. Zmožnosti predstav so nizke, nižji sta tudi splošna razgledanost in motivacija (Učno-socializacijski vidik dela z romskimi učenci na začetku šolanja, 1999).

Vloga učitelja in šolske svetovalne službe pri poučevanju romskih učencev

Za večino učiteljev pomeni prisotnost romskega učenca v razredu precejšnje breme. Razlogi za to so predvsem nizki uspeh romskih učencev, neredno obiskovanje pouka ter pomanjkanje komunikacije med šolo in njihovo družino. Eden izmed vzrokov je tudi, da so si učitelji med svojim rednim izobraževanjem pridobili premalo potrebnega znanja, ki bi jim omogočilo, da uspešno delajo z vsemi učenci v oddelku (Macura Milovanović, 2006).

Romsko kulturo je mogoče vključevati v program osnovne šole na različnih področjih. To lahko storimo le, če smo učitelji in drugi strokovni delavci dobro poučeni o romski kulturi in možnostih vključevanja v kurikulum. Pomembno je tudi, da svetovalna služba poišče najboljše načine sodelovanja s starši romskih učencev, učitelje seznanja z različnimi oblikami sodelovanja in se vključuje v delo z vsemi oblikami pomoči, ki jo lahko nudi. Prav tako mora svetovalna služba pozorno preučiti vse možnosti nadaljnjega izobraževanja in vključevanja v srednješolske programe ter romske učence z njimi seznaniti (Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji, 2004).

Metodologija

Oprelitev raziskovalnega problema

Glavni namen raziskave je bil, preučiti, kako svetovalna služba sodeluje pri vzgoji in izobraževanju romskih učencev.

Zanimala so nas naslednja vprašanja:

- s katerimi težavami se soočajo romski učenci ob vstopu v šolo;
- kako oz. na kakšen način sodeluje svetovalna služba pri vstopu romskih otrok v šolo;
- s pomočjo katerih aktivnosti svetovalni delavci omogočajo romskim učencem lažjo integracijo v razred in šolo.

Pri vseh vidikih raziskovalnega problema smo preverjali obstoj razlik glede na regijo službovanja šolskih svetovalnih delavcev.

Temeljna raziskovalna metoda

Pri raziskovalnem delu smo uporabili deskriptivno in kavzalno neeksperimentalno metodo pedagoškega raziskovanja.

Oprelitev vzorca

Raziskava temelji na neslučajnostnem in namenskem vzorcu 38 svetovalnih delavcev iz osnovnih šol v Mariboru (34,2 %), Prekmurju (42,1 %) in na Dolenjskem (23,7 %). Šole smo izbrali s pomočjo dokumenta Strategije vzgoje in izobraževanja romskih otrok (2000), v katerem so navedene vse osnovne šole, ki so imele leta 2000 vpisane romske učence. Tako smo poslali anketne vprašalnike na 60 osnovnih šol. Vrnjenih smo dobili 13 (34,2 %) anketnih vprašalnikov iz mariborskih osnovnih šol, 9 (42,1 %) iz dolenjskih ter 16 (23,7 %) anketnih vprašalnikov iz prekmurskih osnovnih šol.

Postopek zbiranja podatkov

Podatke smo zbirali s pomočjo anketnega vprašalnika v mesecu marcu in aprilu 2009.

Prvi del vprašalnika prinaša splošne podatke o svetovalnih delavcih, v drugem delu pa se vprašanja nanašajo na delo svetovalnih delavcev z romskimi učenci.

Večina vprašanj je zastavljena kot ocenjevalna lestvica, kjer so se svetovalni delavci odločali o stopnji strinjanja s trditvijo.

Postopki obdelave podatkov

Za preverjanje razlik med delom šolskih svetovalnih delavcev z romskimi učenci glede na regijo službovanja smo uporabili tabelarični prikaz frekvenčnih distribucij in χ^2 -preizkus, pri prvem vprašanju (analiza težav, s katerimi se soočajo romski učenci ob vstopu v šolo) smo uporabili Kruskal-Wallisov preizkus.

Rezultati in interpretacija

Analiza težav, s katerimi se romski učenci soočajo ob vstopu v šolo

Pri Romih so šege in navade močno zakoreninjene. V njihovem življenju je težko narediti miselni preskok, da bi živeli drugače. Vse, kar je drugače, pa čeprav bi bilo boljše, je za njih izredno težko. Mnoge stvari, ki so za nas samoumevne, so za Rome nesprejemljive (Škrubej, 1997).

Ko se romski učenci všolajo, naletijo na številne težave, ki so predstavljene v spodnji tabeli.

TEŽAVE ROMSKIH UČENCEV GLEDE NA REGIJO ŠOLE		n	\bar{R}	χ^2	P
		Nerazumevanje slovenskega jezika	Prekmurje	16	23,19
Dolenjska	9		14,61		
Maribor	13		18,35		
Nepopolna primarna socializacija	Prekmurje	16	18,62	7,410	0,025
	Dolenjska	9	13,61		
	Maribor	13	24,65		
Pomanjkljiva skrb za higieno	Prekmurje	16	18,69	5,906	0,052
	Dolenjska	9	14,33		
	Maribor	13	24,08		
Težave s finomotoriko	Prekmurje	16	16,94	3,492	0,174
	Dolenjska	9	18,22		
	Maribor	13	23,54		

TEŽAVE ROMSKIH UČENCEV GLEDE NA REGIJO ŠOLE		n	\bar{R}	χ^2	P
Težave na področju koncentracije in vztrajnosti	Prekmurje	16	20,06	2,251	0,324
	Dolenjska	9	16,50		
	Maribor	13	20,88		
Težko navezovanje stikov s sošolci	Prekmurje	16	16,16	12,022	0,002
	Dolenjska	9	14,33		
	Maribor	13	27,19		
Težave s socializacijo	Prekmurje	16	18,78	4,616	0,099
	Dolenjska	9	15,06		
	Maribor	13	23,46		
Neupoštevanje šolskih pravil in reda	Prekmurje	16	20,81	2,269	0,322
	Dolenjska	9	15,56		
	Maribor	13	20,62		

Legenda:

n – število učencev

R – povprečna vrednost rangov

χ^2 – vrednost Kruskal-Wallisovega testa

P – tveganje pri zaključevanju o statistični značilnosti razlike (razlika je statistično značilna, $P < 0,05$)

Tabela 1: Izidi Kruskal-Wallisovega preizkusa razlik med regijami osnovnih šol v težavah, s katerimi se soočajo romski učenci ob vstopu v šolo

Podatki v tabeli 1 kažejo statistično značilno razliko med odgovori svetovalnih delavcev o težavah romskih učencev glede na regije, in sicer pri nepopolni primarni socializaciji ($P = 0,025$). Svetovalni delavci z Dolenjskega menijo, da imajo njihovi romski učenci najpogosteje težave z nepopolno primarno socializacijo. Nekoliko manj težav s primarno socializacijo imajo romski učenci v Prekmurju, najmanj pa v Mariboru. Rezultatu botruje dejstvo, da na Dolenjskem Romi živijo v zelo slabih razmerah, ponekod tudi še v šotorih, brez vode in elektrike. V šolskem letu 2004/05 so v raziskavi (Krek in Vogrinc, 2005) ugotovili, da v obravnavani populaciji romskih otrok na Dolenjskem obstajajo tudi takšni, ki sploh niso vključeni v osnovno šolo, čeprav bi morali biti. V eni od šol, v sklopu katere deluje tudi vrtec, so v šolskem letu 2002/03 vključili v vrtec skupino otrok, od katerih so bili nekateri stari tudi 8 in 9 let. Šola zanje ni vedela, ker imajo stalno bivališče v okoliških občinah. Ti otroci niso znali slovenskega jezika in so bili popolnoma nesocializirani. Prav tako imajo dolenjski romski učenci najpogosteje težave z navezovanjem stikov ($P = 0,002$). Rezultat lahko povežemo z izključenostjo romskih učencev iz šolskega

sistema, z nerednim obiskovanjem pouka in z dokaj izoliranimi homogenimi romskimi naselji na Dolenjskem, v katerih govorijo romski jezik in kjer praviloma niso zagotovljeni temeljni bivanjski pogoji. Tendenca statistično značilne razlike ($P = 0,052$) se pokaže pri odgovorih svetovalnih delavcev o pomanjkljivi skrbi za higieno. Tudi s higieno imajo največ težav romski učenci na Dolenjskem. Pri drugih težavah ni statistično značilnih razlik glede na regijo osnovne šole.

Analiza načinov sodelovanja svetovalnih delavcev pri vstopu romskih učencev v šolo

V spodnji tabeli so predstavljeni načini sodelovanja svetovalne službe z romskimi učenci ob vstopu v šolo.

SODELOVANJE SVETOVALNIH DELAVCEV PRI VSTOPU ROMSKIH UČENCEV V ŠOLO		Prekmurje		Dolenjska		Maribor		χ^2 -preizkus
		f	f %	f	f %	f	f %	
Sodelovanje s starši romskih učencev	Da	16	100,0	7	77,8	13	100,0	$\chi^2 = 6,136$ g = 2 P = 0,047
	Ne	0	0	2	22,2	0	0	
	SKUPAJ	16	100	9	100	13	100	
Sodelovanje pri vpisu romskih učencev	Da	15	93,8	9	100,0	11	84,6	$\chi^2 = 2,347$ g = 2 P = 0,309
	Ne	1	6,2	0	0,0	2	15,4	
	SKUPAJ	16	100	9	100	13	100	
Sodelovanje z vrtci	Da	15	93,8	6	66,7	8	61,5	$\chi^2 = 5,342$ g = 2 P = 0,069
	Ne	1	6,2	3	33,3	5	38,5	
	SKUPAJ	16	100	9	100	13	100	
Zagotavljanje šolskih potrebščin	Da	15	93,8	9	100,0	9	69,2	$\chi^2 = 6,063$ g = 2 P = 0,048
	Ne	1	6,2	0	0,0	4	30,8	
	SKUPAJ	16	100	9	100	13	100	
Zagotavljanje učne pomoči romskim učencem	Da	16	100,0	9	100,0	13	100,0	/
	Ne	0	0,0	0	0,0	0	0,0	
	SKUPAJ	16	100	9	100	13	100	

Tabela 2: Število (f) in strukturni odstotki (f %) svetovalnih delavcev po načinu sodelovanja pri vstopu romskih učencev v šolo glede na regijo osnovne šole ter rezultati χ^2 -preizkusa

Glede sodelovanja šolske svetovalne službe pri vstopu romskih učencev v šolo se je med svetovalnimi delavci iz vseh treh regij pokazala statistično značilna razlika pri sodelovanju z romskimi starši ($P = 0,047$) in pri zagotavljanju šolskih potrebščin ($P = 0,048$). Na Dolenjskem imajo z romskimi starši praviloma slabše izkušnje kot v Prekmurju in Mariboru. Starši se le redkokdaj želijo pogovarjati še o čem drugem kot o finančnih stvareh. Izobraževanje svojih otrok se jim ne zdi pomembno. Starši v Prekmurju in Mariboru pa so že dosti bolj osveščeni o pomembnosti izobrazbe, pogosteje prihajajo v šolo, sodelujejo na različne načine in svoje otroke tudi spodbujajo. Vse to so najverjetnejši razlogi za boljše sodelovanje z romskimi starši v Prekmurju in Mariboru.

Sodelovanje s starši nam omogoča vpogled v otrokovo družinsko okolje, pričakovanja, vrednote in strahove. Pogosta srečanja s starši, različni načini pridobivanja informacij, sodelovanje s starši ter oblikovanje kontinuitete med domom in šolo bistveno vplivajo na premagovanje ovir in zagotavljanje boljše učne učinkovitosti romskih otrok (Rutar, 2007).

Šolske potrebščine najmanj pogosto zagotavljajo šolske svetovalne službe v Mariboru. Sklepamo, da je temu tako zaradi višje zaposlitvene strukture Romov. Na Dolenjskem živijo Romi v slabih razmerah, v veliki večini so brezposelni in zato mora šolska svetovalna služba za romske otroke zagotoviti vsaj najnujnejše šolske potrebščine.

Tendenca statistično značilne razlike ($P = 0,069$) se je pokazala tudi pri sodelovanju šolske svetovalne službe z vrtci. Z njimi najbolj sodelujejo svetovalni delavci v prekmurskih osnovnih šolah, najmanj pa v mariborskih.

Analiza sodelovanja svetovalnih delavcev pri odpravi težav, ki jih imajo romski učenci

Delo šolskega svetovalnega delavca na posameznem področju obsega delo z učenci, učitelji ter starši, delo z vodstvom šole ter z zunanjimi ustanovami.

AKTIVNOSTI/REGIJA		Prekmurje		Dolenjska		Maribor		χ^2 -preizkus
		f	f %	f	f %	f	f %	
Z zunanjimi institucijami	Da	15	93,8	7	77,8	11	84,6	$\chi^2 = 1,414$ g = 2 P = 0,493
	Ne	0	6,2	2	22,2	2	15,4	
	SKUPAJ	16	100	9	100	13	100	
Z razredniki	Da	16	100,0	9	100,0	13	100,0	/
	Ne	0	0,0	0	0,0	0	0,0	
	SKUPAJ	16	100	9	100	13	100	

AKTIVNOSTI/REGIJA		Prekmurje		Dolenjska		Maribor		χ^2 -preizkus
		f	f %	f	f %	f	f %	
Z ostalimi strokovnimi delavci	Da	16	100,0	9	66,7	13	100,0	/
	Ne	0	0,0	0	33,3	0	0,0	
	SKUPAJ	16	100	9	100	13	100	
Z vodstvom šole	Da	16	100,0	9	100,0	13	100,0	$\chi^2 = 2,970$ g = 2 P = 0,227
	Ne	1	0,0	0	0,0	0	0,0	
	SKUPAJ	16	100	9	100	13	100	
Z romskim pomočnikom	Da	13	81,2	8	88,9	11	84,6	$\chi^2 = 0,264$ g = 2 P = 0,876
	Ne	3	18,8	1	11,1	2	15,4	
	SKUPAJ	16	100	9	100	13	100	
Z drugimi šolami	Da	3	81,2	8	88,9	6	46,2	$\chi^2 = 6,061$ g = 2 P = 0,048
	Ne	13	18,8	1	11,1	7	53,8	
	SKUPAJ	16	100	9	100	13	100	
Z romskimi tutorji	Da		18,8	1	11,1	4	30,8	$\chi^2 = 1,344$ g = 2 P = 0,511
	Ne		81,2	8	88,9	9	69,2	
	SKUPAJ		100	9	100	13	100	

Tabela 3: Število (f) in strukturni odstotki (f %) svetovalnih delavcev o sodelovanju pri odpravi težav romskih učencev glede na regijo osnovne šole ter rezultati χ^2 -preizkusa

Izid χ^2 -preizkusa kaže, da razlika v sodelovanju svetovalnih delavcev pri odpravi težav romskih učencev glede na regijo ni statistično značilna, razen v primeru sodelovanja svetovalnih delavcev z drugimi šolami (P = 0,048). Z drugimi šolami najbolj pogosto sodelujejo svetovalni delavci z Dolenjskega (88,9 %), najmanj pa iz Maribora (46,2 %). Izid povezujemo s podatki, da imajo romski učenci na Dolenjskem največ težav pri pouku, in zato je tudi potrebno bolj pogosto in intenzivno sodelovanje šol oz. svetovalnih delavcev.

Sklep

Romi prihajajo iz povsem drugačnega kulturnega okolja. Da bi lahko razumeli njihovo vedenje, moramo poznati njihovo kulturo, njihove vrednote ter materialne in socialne pogoje, v katerih živijo. Ob vstopu v šolo in kasneje v osnovnošolskem izobraževanju imajo romski učenci nemalo težav. Le redkim uspe uspešno in neprekinjeno napredovanje ter nadaljnje vključevanje v srednje šole. Največ težav imajo romski učenci na Dolenjskem, saj živijo v slabih razmerah, tudi brez elektrike in vode. Staršem se izobraževanje njihovih otrok ne zdi pomembno, otroci pouka velikokrat ne obiskujejo. Zaradi tega je pomemben pristop, ki ga imajo učitelji in svetovalni delavci pri delu s temi učenci. Pri načrtovanju vzgojno-izobraževalnega dela moramo upoštevati mnoge dejavnike, med drugim tudi kratkotrajno pozornost in vztrajnost ter večjo potrebo po gibanju romskih učencev. Izbirni predmet romska kultura učencem omogoča pridobivanje znanja o romski zgodovini, kulturi in načinu življenja. S pomočjo predmeta učitelj usmerja učence k širšim medkulturnim temam. Kljub dejstvu, da je na nekaterih šolah delež romskih učencev visok, izvajajo izbirni predmet le na eni izmed mariborskih in prekmurskih osnovnih šol, ki so bile zajete v raziskavo.

LITERATURA

Bečaj, J. (1999). Sodelovanje učiteljev in šolskih svetovalnih delavcev. V M. Resman (ur.), *Svetovalno delo v vrtcih, osnovnih in srednjih šolah* (str. 134–156). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Kalin, J. (2004). Sodelovanje učitelja in razrednika s svetovalno službo. *Šolsko svetovalno delo, revija za svetovalne delavce v vrtcih, šolah in domovih*, 9(3–4), 43–49.

Krek, J. in Vogrinc, J. (2005). Znanje slovenskega jezika kot pogoj šolskega uspeha učencev iz jezikovno in kulturno različnih ter socialno deprivilegiranih družin – primer začetnega opismenjevanja romskih učencev. *Sodobna pedagogika*, 56(2), 118–139.

Macura Milovanović, S. (2006). *Otroci iz Deponije: pedagoški vidiki vključevanja romskih otrok v izobraževalni sistem*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.

Popošek, K. (2006). Prizadevanje za oblikovanje ustrezne večkulturne šolske klime. *Sodobna pedagogika*, posebna izdaja, 310–317.

Resman, M., Bečaj, J., Bezić, T., Čačinovič Vogrinčič, G. in Musek, J. (1999). *Svetovalno delo v vrtcih, osnovnih in srednjih šolah*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Rutar, S. (2007). Integration of Roma children into regular classes of day nurseries and schools through »Step-By-Step« methodology. V M. Komac (ur.), *Social inclusion of Roma* (str. 96–106). Ljubljana: Institute for Ethnic Studies.

Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji. (2004). Ljubljana: Strokovni svet Republike Slovenije za vzgojo in izobraževanje.

Škrubej, D. (1997). *Izobraževanje Romov*. Diplomsko delo, Šentjernej: Univerza v Ljubljani, Visoka šola za socialno delo.

Tancer, M. (1994). *Vzgoja in izobraževanje Romov na Slovenskem*. Maribor: Založba Obzorja.

Učno-socializacijski vidik dela z romskimi učenci na začetku šolanja. Inovacijski projekt. (1999). Črenšovci: Osnovna šola Franceta Prešerna Črenšovci.
